

УДК 94:81'272(477):177–058.237 «192»

Л. І. Єпик

**РЕАЛІЗАЦІЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК
ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ
ІНТЕЛІГЕНЦІЇ УКРАЇНИ У 20-І РР. ХХ СТ.**

Дослідження політики коренізації, яка на теренах України отримала назву «українізація», залишається однією із складних проблем сучасної історичної науки. Введення української мови у всі сфери суспільного життя викликало неоднозначну реакцію у представників різних соціальних груп населення України. Особливо гострою була реакція інтелігенції, яка в залежності від етнічної приналежності, політичної позиції, матеріального становища коливалася від стану романтичного захвату до розчарування, або категоричного неприйняття. Враховуючи колосальний вплив представників інтелігенції, особливо сільської, на світогляд селянства, радянська влада докладала зусиль для того, щоб привернути представників розумової праці на свій бік. Тим не менше, українській інтелігенції виявився недостатнім погляд на українізацію, як на вирішення тільки мовної проблеми. Вона бажала продовження політики українізації аж до можливості керування державними процесами в Україні. Фактично, склалася ситуація, яку видатний український історик С. Кульчицький охарактеризував як «дві українізації – більшовицьку і петлюрівську». Виходячи із принципу «мова, культура, територія, суверенність», українська інтелігенція розглядала боротьбу за мову, як боротьбу за відродження української держави, що, звичайно, не співпадало з більшовицьким баченням політики українізації. Саме усвідомлення справжніх цілей більшовицької мовної політики на території України стало причиною трагічних світоглядних і реальних змін у житті багатьох українських інтелігентів [1].

Вивченню радянської «українізації» та ролі і місця інтелігенції в суспільно-політичному та культурному житті України присвячена спільна монографія В. Даниленка, Г. Касьянова та С. Кульчицького «Сталінізм на Україні в 20–30-ті роки» [2]. В ній проаналізовано український культурний процес 1920 – 1930-х рр., розкриті питання, пов'язані з пошуками шляхів розвитку національної культури, показано причини репресій проти української інтелігенції, яка несла в собі велику загрозу для централізаційних та антидемократичних заходів політики радянської влади. Соціально-політичні характеристики інтелігенції дані в монографії Г. Касьянова «Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля» [3]. Автор висвітлив місце інтелігенції в тодішньому суспільно-політичному житті, наголосив на окремих соціально-політичних моментах діяльності інтелігенції в

українізаційному процесі. Перегляд і узагальнення ролі інтелігенції був здійснений в монографії Ю. Шаповала «Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії» [4]. Розповідаючи про долі окремих представників української інтелігенції та компартійної еліти, автор, по суті, спробував дати об'єктивну оцінку ролі Л. Кагановича в реалізації радянської політики українізації, стверджуючи, що його призначення на посаду генерального секретаря ЦК КП(б)У загалом позитивно вплинуло на перебіг «українізації», оскільки на відміну від тодішніх партійних керівників Е. Квірінга та Д. Лебеда, Л. Каганович не лише сам володів українською мовою, але й примушував до цього компартійне керівництво УСРР. Деяких аспектів «українізації» і діяльності інтелігенції торкається Ю. Шаповал у праці «Україна ХХ ст.: Особи та події в контексті Великої історії» [5]. Значну увагу українізаційним процесам приділили такі історики, як В. Даниленко [6], Я. Верменич [7], П. Бондарчук [8], Г. Єфіменко [9] та інші. Ставленню до процесів українізації інтелігенції національних меншин, а також російськомовної інтелігенції присвятили свої дослідження В. Масненко [10], К. Мануїлова [11]. Малодослідженими залишаються проблеми взаємовідносин між україномовною інтелігенцією і російськомовною, а також інтелігенцією національних меншин під час політики коренізації. Не досліджувалось також поширення «сменовеховства» в колах української інтелігенції.

Метою статті є проаналізувати причини змін у ставленні україномовної інтелігенції до мовної політики більшовиків у 20-і рр. ХХ ст.

На території Радянської України на поч. 20-х рр. ХХ ст. проживало приблизно 200 тисяч чоловік, зайнятих розумовою працею, що становило 1/5 від усієї інтелігенції Радянської країни (900 тис. – 1 млн. чол.) та 0,7% від усього населення УРСР [12, арк. 21 зв., 22, 22 зв., 23]. Відносно кількісного складу професійних груп інтелігенції єдиної статистики немає. Так, чисельність найбільшої групи – вчителів коливається від 75 тисяч (для порівняння, в 1914/15 роках їх було 46739 чоловік), а разом з вихователями дитячих садків та дитячих будинків ця цифра збільшувалася до 83615 чоловік [13, арк. 18]. Такими даними оперував в 1921 р. Народний Комісаріат Освіти, причому більше половини вчителів проживало і працювало на селі. Якщо ж враховувати державних службовців, то цифра буде виглядати по-іншому: 138538 осіб, з них у місті проживало 84059 чоловік – 60,7%, а в селі – 54469 – 39,3%. На селі знаходилася велика частина учительства і переважна більшість фахівців сільського господарства, які як раз і становили основні кадри української інтелігенції [14, арк. 46]. Найбільша частка українців була серед працівників культури і освіти – 69,2% (49915 чол.), працівників сільського господарства – 62,3% (1843 чол.), керівного складу державних органів – 47,6% (2568 чол.). Матеріали перепису населення 1926 р. дозволяють зробити висновок, що чисельність інтелігенції в Україні

практично не змінилася і на 2/3 залишилася колишньою за соціальним складом, зберігши і дрібнобуржуазний характер.

Після закінчення громадянської війни інтелігенція в Україні переживала далеко не найкращі дні. Крім розрухи та інших «незручностей», властивих воєнному лихоліттю, на її самопочуття впливала ще низка моментів. Ставлення більшовиків до інтелігенції було настороженим, якщо не більше. Положення про диктатуру пролетаріату як необхідну форму державного устрою і жорсткий контроль над суспільством не передбачали особливого місця в новому порядку для інтелігенції й тому не могли сподобатися їй. До того ж вона прагнула до дійсної свободи тому, що вважала себе виразницею народних сподівань. В Україні була і своя специфіка. Насторожене, що часом переходило у відкрито вороже, ставлення більшовиків до української інтелігенції, було викликано її участю у громадянській війні на боці українських урядів. Відіграло свою роль і те, що багато представників інтелігенції входили до революції в українські та загальноросійські політичні партії [15, арк. 20–22]. У свідомості багатьох рядових комуністів і партійних функціонерів закріпився образ інтелігента як класового ворога [16, арк. 48, 48 зв.].

По відношенню до режиму в складі інтелігенції можна виділити кілька груп. Більшість була налаштована нейтрально [17, арк. 67]. Це передбачало відсутність будь-якої активної політичної діяльності проти більшовиків, але не відмову від негативного або критичного ставлення до радянського ладу і комуністів.

Ще один напрямок становили прихильники «сменовеховства», які вважали, що разом з непом почнеться еволюція політичного режиму радянської країни в бік його лібералізації. «Сменовеховство» було відзначено серед деяких кіл української еміграції, щоправда, не в таких масштабах, як серед російської, яке погоджувалося з можливістю роботи по національно-культурному розвитку. В УРСР подібні настрої також були більше популярні серед російської інтелігенції, або русифікованої української інтелігенції. У своєму листі до Й. Сталіна від 04.09.1922 р. секретар ЦК КП (б) У Д. Мануїльський зазначав, що «в наших національних республіках, зокрема, в Україні, «сменовеховство» запізнилося в силу національних моментів». У російській інтелігенції очікування еволюції режиму зникло після висилки професорів за кордон, в української – після утворення СРСР, а, можливо, продовжувало існувати і далі [18, арк. 20–21]. Створення союзної держави на федеративній основі відштовхнуло чималу частину національної інтелігенції від політики радянської влади [19, арк. 34]. І, нарешті, залишалася група (в основному, з сільської інтелігенції: вчителів, кооператорів, агрономів), яка продовжувала активно займатися суспільно-політичною діяльністю – переважно в підпіллі.

Корінний перелом в настроях української інтелігенції стався навесні 1923 р., після постанов XII з'їзду РКП (б), які затвердили нову

лінію національної політики, спрямовану на коренізацію партійного і державного апарату національних республік, створення в них матеріальної бази і ліквідації економічного відставання колишніх околиць імперії. Рішення з'їзду давали «добро» і означали державну підтримку для національно-культурних процесів, що набирали силу після революції. На практиці ці рішення втілювалися в прийнятій в червні 1924 р. постанові РНК УРСР «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-просвітницьких органів» і виданому в жовтні того ж року декреті ВУЦВК і РНК «Про заходи щодо забезпечення рівноправності мов і допомоги розвитку української мови». Рішення з'їзду дали «зелене світло» «українським» силам і офіційно легалізували їх роботу, яка велася й до цього, але таємно, і трактувалася владою як націонал-шовіністична.

Новий курс, як наголошували більшовики, вибив «з рук шовіністів їх головний козир – «національне гноблення» і не тільки сприяв «припиненню змовницької, підпільної діяльності» та «ліквідації бандитизму», але і вніс корінний перелом у настрої значної частини української інтелігенції, яка залишилася в еміграції (багато з них повернулися в СРСР), так і тієї, що була в УРСР. Ті, хто раніше перебував в опозиції до більшовиків, почали досить швидко змінювати свої політичні симпатії і відмежовуватися від української еміграції. Скажімо, В. Голубович, колишній член ЦК УПСР і один з лідерів УНР стверджував, що для його колишніх однодумців комуністи стали ближче, ніж «праві» націоналісти, так як «національний момент зараз вже відпав» і ніщо не заважає працювати на благо України. Взагалі, українізація була зустрінута національною інтелігенцією з радістю [20, арк. 49]. Матеріали політичної перевірки учительства свідчили «про колосальні зрушення» у бік лояльності до влади і зацікавленості в громадській роботі. Мали місце випадки, коли вчителі та інші працівники освіти були готові безкоштовно виконувати будь-яку роботу, аби вона була пов'язана з українізацією [20, арк. 55].

Фактично, для української інтелігенції українізація стала своєрідною культурною компенсацією за політичну поразку в громадянській війні. Її політична нейтралізація і залучення до співпраці використовувалися владою для зміцнення своїх позицій. «Офіційне проголошення політики українізації повинно було сприяти її (інтелігенції. – Л. Є.) залученню до нового будівництва, до того ж під контролем пролетарської держави» [21, арк. 56]. Партія не могла не бачити, що «неофіційна», «низова» українізація (іншими словами, культурна діяльність українського руху) почалася задовго до проголошення «офіційної» і набувала, іноді, досить радикального забарвлення [21, арк. 58–58 зв.]. Мету і методи просвітницької діяльності української національно свідомої інтелігенції навів у своїх спогадах Ю. Горліс-Горський: «ми мусимо працювати над тим, щоб зробити свій нарід наскрізь національне свідомим, здібним до організованої боротьби.

Не знаємо, коли знову проб'є «дванадцята година», чи ще для нас, чи вже для тих, що ростуть. Коли всі мільйони українців стануть дійсно – українцями, коли кожний селянин зрозуміє «тезу» – Москва – Україна, – ми не будемо чекати від історії «дарунку». Ми видерем у неї те, що нам належиться» [22].

Ентузіазм української інтелігенції починав турбувати більшовиків. Д. Лебідь доповідав у Москву про те, що ЦК КП (б) У збирає факти «нетерплячого ставлення в справі українізації шкіл та інших культурних установ у численних українських інтелігентів, головним чином, вчителів». Побоювання втратити вплив на маси і остаточно віддати процес культурно-національного будівництва в руки національної інтелігенції, стало ще однією причиною, яка вплинула на посилення політики українізації. Взявши останню в свої руки, партія мала намір відібрати монополію на розвиток української культури «у інтелігента, агронома, вчителя» [23, арк. 39]. Ю. Горліс-Горський вважав, що з точки зору більшовиків суть «радянської українізації» полягала в наступному: «Мусимо піти по двох лініях: по лінії обеззброювання села, не застановлюючись перед систематичними розстрілами заложників, і по лінії ідейного роззброєння тієї верстви українського населення, яка, користаючи з розходження інтересів між владою та селянами – обіймає керівництво повстаннями і зкермовує їх на жовто-блакитні рейки. Це переважно низова сільська інтелігенція. Настроєні національно учителі, фельдшері, лікарі, кооператори. Тут треба так: одних розстріляти, а другим дати «хабара»... тим самим, во ім'я чого вони борються. Мусимо зробити так, щоб вони погодилися, що Радянська Україна – це Українська Держава. Хочуть української мови в установах і школах – дамо їм і це. Ми розганяємо шовіністичні «Просвіти», але на місце їх створимо інші українські, підкреслюю – українські – культурні осередки в селі та місті. Ми будемо за ними пильно наглядати, але наразі дозволимо тим, хто тепер бунтує село, – витрачувати свою енергію на працю в них. Ми під цей час не можемо піти на матеріальні уступки селянам, які не хочуть давати хліба, але піти на ідеологічні «уступки» сільській інтелігенції, подати їй ілюзію, що політичне керівництво на Радянській Україні в майбутньому буде належати їй і цим самим зкермувати на різні шляхи інтереси її та інтереси селянської маси, – ми можемо і мусимо! Коли в цьому мине потреба – ми пошлем її к чортовій матері і поставимо своїх вірних людей – комуністів. Боротися з цим ворогом можна лише сполучивши збройні методи з гнучкими політичними методами» [24].

Посилення контролю держави над культурними процесами з плином часу стало відчуватися інтелігенцією, і вона була цим вкрай незадоволена. Період ейфорії змінився більш прохолодним, деколи навіть скептичним ставленням до проведеної українізації. Зведення ДПУ нерідко вказують, що національно налаштована професура (як і вчителі) «більш всього критично ставляться до ... національній політики». В

основі цього лежали сумніви в серйозності та щирості останньої [25, арк. 245]. Іноді на критичне ставлення впливали повільні темпи українізації, іноді – її внутрішній зміст. Як приклад поширеної точки зору можна навести лист одного харківського партійця, який працював у Всеукраїнській кооперативній спілці, генеральному секретарю ЦК КП (б) У Кагановичу. У ньому мова йде про настрої керівника автора листа, «колишнього петлюрівця», який до 1923 р. проживав за кордоном, а потім повернувся в УРСР і став радянським службовцем. Начальник мав знайомих серед української інтелігенції, з чого автор листа зробив висновок, що ідеологія, яку поділяв його начальник, «в деякій мірі є показовою для його середовища». А зводилася вона до наступного. Начальник вважав, що Україна відчуває «економічні утиски» з боку Москви. Українізація оцінювалася ним як «не енергійна» і фальшива, яка нічим не відрізняється від англійської колоніальної політики в Індії, де англійці вчаться говорити по-туземному, «щоб краще експлуатувати» [26].

С. Єфремов вважав, що офіційна українізація – одне, «а справжній розвиток нашого національного існування – це інше». Але для проведення «справжньої» українізації, згідно з цією точкою зору, не було сприятливих умов. Очевидно, малося на увазі, що Україна перебувала у складі СРСР і що «великий відсоток керівного складу в радянському апараті – не українці» [27, с. 383].

Розуміння того, що українізацію і будівництво української культури взагалі повинні вести тільки українці, було досить поширеним в середовищі національно свідомих громадян УРСР. Воно було одним з основних аргументів того, що проведена українізація не відповідає інтересам українського народу, від імені якого інтелігенція звикла діяти. У циркулярному листі ДПУ УРСР «Про український сепаратизм» наголошувалося, що, на думку українських націоналістів, «єдиним результатом теперішньої українізації стало те, що «кацапи» і «жиди», що знаходяться на державній службі, обдираючи в інтересах Москви українського селянина, будуть говорити з ним ламаною українською мовою». А «справжня українізація повинна зводитися до того, щоб весь державний апарат перейшов в руки «справжніх українців», тобто активістів національного руху, які в більшості своїй нещодавно йшли за Центральною Радою, Директорією, брали участь у підпільному русі, а потім змінили профіль роботи на діяльність в галузі освіти і культури. Боротьба за внутрішній зміст українізації, тобто боротьба за будівництво української культури і нації, між більшовиками і національно свідомими представниками української інтелігенції стало причиною звинувачень останньої в сепаратизмі [28, арк. 89, 90–90 зв.]

Невіра в щирість «офіційної» українізації виникала також під впливом кадрових перестановок і внутріпартійної боротьби на республіканському рівні. Одним з перших епізодів, який не залишився непоміченим, став конфлікт між колишнім боротьбистом, а потім

комуністом, наркомом освіти УРСР Г. Гриньком і більшістю Політбюро ЦК КП (б) У з питання про перспективи проведення національної політики та залученні української інтелігенції до роботи в наркоматах. В результаті конфлікту Гринько, який відстоював курс на поглиблення співпраці з тими, хто брав участь в національному русі, був змушений залишити свій пост [29, арк. 88]. Але увага прихильників національного руху, особливо його не комуністичної частини, не була так сильно прикута до внутрішньопартійній боротьбі. Тоді у них ще залишалася альтернатива – підпілля і очікування «звільнення» з-за кордону, яке в той період здавалося цілком реальним [24].

Ускладнювало становище українізованої інтелігенції ще й ставлення до української мови російськомовної інтелігенції та інтелігенції національних меншин. Більшість із них сприйняли українізацію якщо не з відкритим незадоволенням, то погано прихованим осудом [11]. Це ставлення погіршувалося ще й тим, що частина україномовної інтелігенції використовувала своє знання мови у цілком корисливих інтересах. Як відомо, основна маса службовців була незадоволена українізацією через переведення діловодства і викладання на українську мову. Найбільш хвилюючим питанням стали іспити на знання української мови [30, арк. 123, 156]. Службовці були зобов'язані у визначений термін оволодіти українською літературною мовою. Для навчання організовувалися курси, вводилися певні вимоги до рівня знання української. Вивчення мови лягало додатковим тягарем на службовців (як і на російськомовну інтелігенцію), а загроза звільнення під приводом поганого володіння українською висіла над ними «дамокловим мечем». Ситуацією іноді користувалися ті, хто добре володів мовою. Вони ставали репетиторами і готували до іспитів, природно, не безкоштовно. Наприклад, у середині 1928 р. у Слов'янську (Донбас) урок коштував 3 – 4 карбованці. Викладачами були, в основному, приїжджі з Центральної та Правобережної України. Особливу пікантність ситуації надавав той факт, що репетитори нерідко виявлялися і екзаменаторами. Відомий більшовик Ю. Ларін у своїй статті, присвяченій «зворотньому» боку українізації та перегинам в її реалізації, писав, що «для національної інтелігенції питання про поширення чи звуження застосування рідної мови – це питання хліба, питання боротьби з конкурентами по обслуговуванню потреб людей з іншою мовою» [31, арк. 202].

Остаточно невідомо, чи збиралися більшовики, запроваджуючи в Україні вивчення української мови, певним чином ізолювати україномовну інтелігенцію від своїх не українізованих колег, але в дійсності так і відбувалося. З одного боку, українські учителі, агрономи, вчені починали розуміти, що українізація не спрямована на побудову української держави, бачили глухий опір з боку партійного апарату, змушені були відстоювати право на життя української мови перед своїми колегами, а з іншого боку – в будь-який момент щира зацікавленість

мовною політикою могла бути розцінена як сепаратизм і жорстоко покарана.

Остаточне розчарування більшовицькою українізацією, розуміння невідповідності декларованих принципів реальному запровадженню, висловив С. Єфремов незадовго до свого арешту: «Нова хвиля арештів. Забрато Щепанюка, Ів. Чикаленка і багатьох інших. Куди вони їх набирають? Та й за віщо і пощо?.. Мабуть, усю українську інтелігенцію з традиціями хочуть перевести. Українізація без українців, або краще – на погибель українцям. Та й навіщо вони здалися, – адже «нам будуть фабрики кувати ідеали»... Логічно події розгортаються, що й казати! Очевидно, справа вже йде про фізичне винищення українства!» [32].

Таким чином, політика українізації повинна була сприяти поліпшенню відносин між українським суспільством і більшовицькою владою, які після громадянської війни і «політики воєнного комунізму» залишалися досить напруженими. На нашу думку, запровадження української мови у всі сфери життя України у 20-і рр. ХХ ст. повинно було з одного боку залучити на бік радянської влади українізовану інтелігенцію, відвернути її від таємної чи відкритої боротьби з нею, а з іншого – сприяти поширенню більшовицьких ідей серед селянства з допомогою цієї ж інтелігенції. Водночас, більшовики вигравали час, плекаючи нову, українізовану, але радянську по суті інтелігенцію, яка буде абсолютно підтримувати владу. Коли ж кадри таких спеціалістів, просякнуті комуністичною ідеологією, були виховані, «стара» українізована інтелігенція повинна була звільнити для них місце.

Проблема взаємовідносин українізованої інтелігенції та радянської влади під час запровадження політики українізації має, на нашу думку, кілька важливих малодосліджених аспектів. Опрацювання архівних джерел і тогочасної преси повинно розкрити особливості ставлення до введення української мови інтелігенції різних регіонів України. Залишається нерозкритою проблема взаємовідносин українізованої інтелігенції та української еміграції, яка також не залишалася осторонь процесів, що відбувалися в радянській Україні.

Список використаної літератури

1. **Шурхало Д.** Говорили про дві українізації – більшовицьку і петлюрівську – історик Кульчицький. Радіо Свобода. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24821767.html>
2. **Даниленко В. М.** Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. – К. : Либідь, 1991. – 344 с.
3. **Касьянов Г. В.** Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. В. Касьянов. – К. : Глобус, Вік; Едмонтон: Канад. ін-т Укр. Студій Альберт. ун-ту, 1992. – 176 с.
4. **Шаповал Ю. І.** Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. І. Шаповал. – К., 1993. – 351 с.
5. **Шаповал Ю. І.** Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії / Ю. І. Шаповал. – К. :

Гене́за, 2001. – 557 с. 6. **Даниленко В.** До витоків політики «українізації» / В. Даниленко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 53–67; Даниленко В. Згорання українізації й посилення русифікаторських тенденцій у суспільно-культурному житті радянської України у 1930-і роки / В. Даниленко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. – К., 1996. – Вип. 2 – С. 96–116. 7. **Верменич Я.** Вплив процесів українізації 20–30-х рр. на стан української національної свідомості / Я. Верменич // Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. досліджень. – К., 2001. – Вип. 13. – С. 175–184; Верменич Я. Діяльність О. Я. Шумського по здійсненню політики українізації / Я. Верменич // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К.: Рідний край, 1998. – Вип. 2. – С. 89–103; Верменич Я. Політичні наслідки та уроки політики українізації 20–30-х рр. / Я. Верменич // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 288–308. 8. **Бондарчук П.** Національно-культурна політика більшовиків в Україні на початку 1920-х років / П. Бондарчук. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1998. – 46 с.; Бондарчук П. Політика українізації і профспілки УСРР (1920-і рр.) / П. Бондарчук. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2002. – 161 с.; Бондарчук П. Українізаційні процеси у профспілковому русі УСРР (20-і роки) / П. Бондарчук. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1999. – 46 с. 9. **Єфіменко Г.** Національна політика ВКП(б) в Україні 1932-1938 рр.: (освіта та наука) / Г. Єфіменко. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. – 72 с.; Єфіменко Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо Радянської України (1932–1938) / Г. Єфіменко. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2001. – 304 с. Єфіменко Г. Політика українізації у 1930-ті: більше «за» ніж «проти» / Г. Єфіменко. – Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. Зб. статей. Вип. 7. – К., 2003. – С. 84–92. 10. **Масненко В. В.** Суспільно-політичні позиції інтелігенції України в 1921 – 1928 рр. : автореф. дис... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Масненко. – К., 1993. – 16 с. 11. **Мануїлова К.** Українізація інтелігенції національних меншин південно-західного регіону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iiv/2012_26/116-125.pdf 12. **Центральний державний архів громадських об'єднань України** (далі ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 20, спр. 2315, 235 арк. 13. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 1976, 128 арк. 14. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 998, 220 арк. 15. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2573, 134 арк. 16. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2260, 217 арк. 17. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2442, 298 арк. 18. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2442, 298 арк. 19. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 1976, 128 арк. 20. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2442, 298 арк. 21. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2631, 307 арк. 22. **Горліс-Горський Ю.** У ворожому таборі (Терпіння) [Електронний ресурс] / Ю. Горліс-Горський. – Режим доступу <http://exlibris.org.ua/text/terpinnia.html> 23. **ЦДАГОУ**, ф. 1, оп. 20, спр. 2443, 364 арк. 24. **Горліс-Горський Ю.** У ворожому таборі (Терпіння) [Електронний ресурс] / Ю. Горліс-Горський. – Режим доступу

<http://exlibris.org.ua/text/terpinnia.html> 25. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2443, 364 арк. 26. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2443, 364 арк. 27. Єфремов С. Щоденники. 1923–1929 / С. О. Єфремов; [упоряд. О. С. Путро та ін.]. – К. : ЗАТ "Газета "Рада", 1997. – 834 с. 28. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2631, 307 арк. 29. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2256, 320 арк. 30. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1984, 312 арк. 31. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1984, 312 арк. 32. Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір [Електронний ресурс] / Л. Масенко. – Режим доступу: <http://varnak.psend.com/lmasenko.html>

Спик Л. І. Реалізація більшовицької мовної політики як чинник трансформації політичної свідомості інтелігенції України у 20-і рр. ХХ ст.

Автор статті розкриває особливості мовної політики більшовиків в Україні у 20-і рр. ХХ ст. та ставлення до неї різних груп інтелігенції. Досліджується еволюція політичної свідомості української інтелігенції і представників інтелігенції національних меншин в залежності від запровадження української мови в галузь науки, освіти, діловодства. Проаналізовано об'єктивні і суб'єктивні причини позитивного або негативного ставлення до мовної політики радянської влади у 20-і рр. ХХ ст., а також причини розчарування української інтелігенції в політиці «українізації».

Ключові слова: коренізація, українізація, мовне питання, українська інтелігенція, інтелігенція національних меншин, російська інтелігенція.

Епик Л. И. Реализация языковой политики большевиков как фактор трансформации политического мировоззрения интеллигенции Украины в 20-е гг. ХХ ст.

Автор статьи раскрывает особенности языковой политики большевиков в Украине в 20-е годы ХХ в. и отношение к ней различных групп интеллигенции. Исследуется эволюция политического мировоззрения украинской интеллигенции и представителей интеллигенции национальных меньшинств в зависимости от введения украинского языка в область науки, образования, делопроизводства. Проанализированы объективные и субъективные причины позитивного или негативного отношения к языковой политике советской власти в 20-е гг. ХХ в., а также причины разочарования украинской интеллигенции в политике украинизации.

Ключевые слова: коренізація, українізація, мовної питання, українська інтелігенція, інтелігенція національних меншин, російська інтелігенція.

Yepik L. I. Realization of the Bolsheviks' Language Policy as a Reason of the Transformation of the Intelligentsia's Political World Outlook in Ukraine in the 20s of the 20th cent.

The author of the article gives the peculiarities of the Bolsheviks' language policy in Ukraine in the 20s years of the 20th century and shows the attitude of different groups of intelligentsia to it. The evolution of political world outlook of Ukrainian intelligentsia and representatives of national minorities depending on entering the Ukrainian language in the spheres of science, education and business are investigated. We can see the analysis of objective and subjective attitude of the Soviet intelligentsia to the language policy of the Soviet power in the 20s years of the 20th century and also the reasons of Ukrainian intelligentsia's disappointment with the policy of Ukrainization.

Keywords: Korenizatsiya, Ukrainization, language question, Ukrainian intelligentsia, intelligentsia of national minorities, Russian intelligentsia.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2012 р.

Прийнято до друку 29.11.2012 р.

Рецензент – д. іст. н., проф. Падалка С. С.